

การเมืองวัฒนธรรม: รากเหง้าแห่งการพัฒนาการเมืองไทย

Cultural Politics: Root of Thai Political Development

พระราชรัตนาลงกรณ์¹

พระศรีญาณวงศ์²

พระเดชขจร ขนุนศิริโร³

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการเมืองวัฒนธรรม เป็นการค้นคว้าหาความรู้แบบคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับการพัฒนาการเมืองไทย และเพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการทางการเมืองวัฒนธรรมต่อการพัฒนาการเมืองไทย ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาการเมืองไทยสามารถมองผ่านมิติเชิงวัฒนธรรมได้ และเป็นแนวคิดที่ช่วยเพิ่มพื้นที่สาธารณะให้กับคนชายขอบได้มีอำนาจในการต่อรองมากขึ้นโดยเฉพาะในยุคหลังสมัยใหม่ กระบวนการทางการเมืองวัฒนธรรมนั้นมีส่วนสำคัญที่จะช่วยพัฒนาการเมืองไทยได้ เพราะเป็นแนวคิดที่ขยายมุมมองทางการเมืองอย่างเสมอภาคกัน และฝึกฝนประชาชนสู่การเป็น “อภिवัฒน์พลเมือง” อันเป็นรากเหง้าของการพัฒนาการเมืองไทยตามครรลองประชาธิปไตยสากล

คำสำคัญ: การเมืองวัฒนธรรม การพัฒนาการเมือง ยุคหลังสมัยใหม่นิยม ทุนทางวัฒนธรรม

¹ เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย, ดร.

² รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย, ดร., และรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

³ อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Abstract

This research article is based on the concept of cultural politics. Quality research is required which there are two objectives; firstly, to study the relationship of culture and Thai political development. Then, to analyze the importance of the cultural politics paradigms toward Thai political development. The results found out that the development of Thai politics can be viewed through cultural dimension and also enhances public space for marginalized people to have greater bargaining power, especially in postmodernism period. The cultural politics paradigm plays an important role in the development of Thai politics. Because it extends the political view equally and also train people to be “Civic Citizen” that is the root of Thai political development in accordance with the universal democracy.

Keywords: Cultural Politics, Political Development, Postmodernism, Cultural Capital.

บทนำ

หลายทศวรรษที่ผ่านมาการศึกษาวิชารัฐศาสตร์เน้นเนื้อหาที่เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง และการจัดสรรอำนาจเป็นส่วนใหญ่ ทำให้องค์ความรู้ทางรัฐศาสตร์ย้งวนเวียนอยู่ในขอบเขตของการเลือกตั้ง รัฐสภา หรือการให้กำเนิดรัฐธรรมนูญ เป็นต้น แม้รัฐศาสตร์จะเป็นศาสตร์ทางสังคมศาสตร์ (social sciences) ที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้เป็นอย่างดี และมีอิทธิพลต่อศาสตร์อื่นๆ ตามเกณฑ์การพิจารณาจำแนกแบบมาตรฐานนานาชาติหรือไอส์เซด (ISCED: International Standard Classification of Education) (จิระโชค วีระสัย, 2543, น. 14) แต่รัฐศาสตร์ก็ยังคงแคบเมื่อเทียบกับมุมมองทางวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับแล้ว และแทรกตัวอยู่ในทุกอณูของสังคม ไม่ว่าจะเป็นอาหาร การกิน การชมภาพยนตร์ การพักอาศัย การเดินทาง ก็ล้วนแต่เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้นการศึกษาการเมืองผ่านเลนส์ทางวัฒนธรรมจึงเป็น

ความท้าทายอันดับต้นๆ ของนักวิชาการในยุคหลังสมัยใหม่ (post-modernism) เช่นในปัจจุบัน สอดคล้องกับบทความวิจัยนี้ที่มุ่งเน้นศึกษาการเมืองเชิงวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการเมืองไทย

นับแต่ช่วงกลางศตวรรษที่ 20 หรือยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา มีนักวิชาการในซีกโลกตะวันตกได้ค้นคว้าแนวคิดวัฒนธรรมการเมืองที่ว่าด้วยเรื่องประชาธิปไตย โดยเฉพาะในชาติมหาอำนาจ 5 ชาติ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร เยอรมนี อิตาลี และเม็กซิโก กระทั่งก่อตัวขึ้นเป็นชุดความคิดกระแสหลักของโลก (mainstream) และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการให้กำเนิดชาติใหม่ๆ (national explosions) ทั้งในทวีปเอเชียและแอฟริกา (Almond & Verba, 1989, pp. 2-5) แนวคิดนี้ก็เริ่มเคลื่อนย้ายกระบวนทัศน์ (paradigm shift) เข้าสู่สังคมไทยด้วย ซึ่งตรงกับช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประกอบกับสถานการณ์การเรียกร้องเอกราชของหลายชาติในเอเชีย จึงทำให้กระแส

การพัฒนาประชาธิปไตยแบบสากลได้รับการตอบรับอย่างดีจากทั้งนักวิชาการสายอนุรักษนิยม (conservatism) และสายเสรีนิยม (liberalism) (สุกัณฑ์แสงโชติ: สัมภาษณ์, 2560) นับเป็นย่างก้าวแรกสำหรับแนวความคิดการเมืองวัฒนธรรมบนเวทีการเมืองไทย

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับการพัฒนาการเมืองไทยประการหนึ่ง และเพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการทางการเมืองวัฒนธรรมต่อการพัฒนาการเมืองไทยอีกประการหนึ่ง เป็นการพรรณนาแบบอุปนัย (Inductive) ที่ศึกษาเฉพาะบางสังคมแต่สามารถนำไปเทียบเคียงกับสังคมอื่นๆ ได้หรือสามารถนำไปวิเคราะห์เพิ่มเติมต่อจากผลการศึกษานี้ได้ด้วย บทความนี้มีคำสำคัญที่จะกล่าวมากเป็นพิเศษอยู่บ้าง อาทิเช่น การเมืองวัฒนธรรม การพัฒนาการเมือง ยุคหลังสมัยใหม่ นิยม คุณค่าทางวัฒนธรรม คำว่าการเมืองวัฒนธรรมนั้น หมายถึง การศึกษาการใช้อำนาจของระบบการเมืองผ่านมิติทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจว่าวัฒนธรรมในชุมชนนั้นมีผลต่อโครงสร้างการเมืองการปกครองอย่างไร เช่น การเมืองวัฒนธรรม: มโนทัศน์แห่งการรกร่วมเพศ (Sinfield, 1994) เป็นต้น เพราะวัฒนธรรมมีขอบเขตที่กว้างขวางและเกี่ยวข้องกับกิจกรรมสำคัญ ซึ่งล้วนมีอิทธิพลต่อสังคมทั้งสิ้น ถัดมาคำว่าพัฒนาการเมืองคือการยกระดับแนวคิดทางการเมืองไปสู่การเป็นอภิวินัยพลเมืองเพื่อช่วยผลักดันการเมืองไปในทิศทางที่ดีขึ้น ส่วนคำว่ายุคหลังสมัยใหม่ นิยม เป็นยุคที่มีความจริงมากกว่าหนึ่ง ไม่มีความจริงเดียวเหมือนยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมอีกต่อไป ทุกอย่างเดินทางไปสู่หลักอนัตตาที่ไม่มีตัวตน เพราะความจริงเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาสุดท้ายคำว่าทุนทางวัฒนธรรม หมายถึงพื้นฐานของกิจกรรมในชุมชนที่เป็นสิ่งที่ตั้งงาม และเกิดขึ้นเป็นเวลานานจนได้รับการยอมรับและตีค่าจากสังคมจนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นในที่สุด

ทุนทางวัฒนธรรม: รากเหง้าของรัฐศาสตร์วัฒนธรรม

สิ่งที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นได้ดีที่สุดคือวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์หรือมีลักษณะเฉพาะตัว ก็ยิ่งจะสร้างความแตกต่างอย่างชัดเจน แต่เส้นทางของกิจกรรมในสังคมจะก้าวขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมได้นั้น ต้องผ่านบททดสอบมากมาย บางกิจกรรมเกิดขึ้น แต่ไม่ได้รับการยอมรับ ก็ไม่เรียกว่าเป็นวัฒนธรรม บางกิจกรรมเกิดขึ้น และได้รับการยอมรับพร้อมกับการใช้ระยะเวลาหนึ่งในการพิสูจน์คุณค่า เมื่อกิจกรรมนั้นดำรงอยู่ผ่านบททดสอบได้ก็จะสถาปนาให้เป็นวัฒนธรรมในสังคมโดยปริยาย (วิศาล ศรีมหาโร, 2554) เช่น ประเพณีการร้องรำทำเพลง ประเพณีการนับถือบรรพบุรุษ ประเพณีการแข่งเรือ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่ที่ได้กลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนล้วนแต่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกในสังคมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมการกิน วัฒนธรรมการดำรงชีวิต หรือวัฒนธรรมด้านปรัชญาความเชื่อ เป็นอาทิ ครั้นเมื่อการเมืองได้ใช้มุมมองของวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาก็ยิ่งทำให้วิถีชีวิตของชุมชนได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น เพราะกิจกรรมในชุมชนสามารถเชื่อมโยงเข้ากับการเมืองได้แทบทั้งหมด ประกอบกับวิถีชีวิตต่างๆ ก็จะเป็นปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาการเมืองได้อีกทางหนึ่งด้วย

ปรัชญาหรือความเชื่อประจำท้องถิ่นเป็นลักษณะสำคัญของท้องถิ่นที่คนในสมาชิกได้รับรู้จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งความเชื่อประจำท้องถิ่นนี้สามารถพัฒนาขึ้นไปเป็นความรู้ประจำท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นความรู้ความสามารถที่คนในชุมชนเข้าใจจริงและผ่านกระบวนการทางความคิดเชิงสร้างสรรค์จนกระทั่งเกิดผลสำเร็จมาแล้ว แม้ภูมิปัญญาจะเป็นนามธรรมที่ไม่มีตัวตน จับต้องไม่ได้ แต่ก็มีความรู้สึกนึกคิดที่อยู่รอบตัวสมาชิกทุกคนในท้องถิ่น

ขณะเดียวกันภูมิปัญญาท้องถิ่นยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต และคุณค่าแห่งวัฒนธรรมที่สามารถผสมผสานองค์ความรู้ เข้ากับทักษะวิชาการแขนงอื่นๆ ได้ด้วย (กฤษณา วงษาสันต์, 2552, น. 5) เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับปุตตา ผีบรรพชน และพิธีกรรมต่างๆ หากรู้จักประยุกต์ใช้ก็จะสามารถสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ และสามารถระดมมวลชนให้ชุมชนยืนหยัดพึ่งตนเองตามแนวทาง เศรษฐกิจพอเพียงได้ ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็น รากเหง้าที่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาได้อย่างยั่งยืนและ ยังประโยชน์ให้สมาชิกมีความเข้าใจในวิถีชีวิตของตน อย่างลึกซึ้ง

เมื่อความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับรูปแบบความ เชื่อทางวัฒนธรรม นั้นแสดงว่าทุนทางวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของผู้นั้นในชุมชน สูงขึ้น เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชีวิตกับจิตใจ และเป็นฐานรากที่ช่วยให้สมาชิกสัมผัสถึงแก่นแท้ของ วัฒนธรรม เมื่อเข้าใจวัฒนธรรมก็สามารถเข้าใจระบบ การเมืองได้เช่นกัน (พระมหาสุเทพ สุปณฺธิโต: สัมภาษณ์, 2560) วัฒนธรรมชุมชนจะช่วยพัฒนา การเมืองในระดับท้องถิ่นให้ไปสู่ระดับที่สูงขึ้น อย่างเช่น กิจกรรมการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ หรือการอนุรักษ์ ป่าชายเลน ล้วนเป็นวัฒนธรรมในชุมชนที่ได้ช่วยพัฒนา คุณภาพชีวิตตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศด้วย ซึ่งเมื่อภาครัฐเห็นความสำคัญก็อาจาริให้ออกกฎหมาย เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ ยังผลให้ทรัพยากร ธรรมชาติในแต่ละชุมชนได้รับการปกป้อง สร้างความ อุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชน และนำทรัพยากรนั้นไปใช้ให้ เกิดอรรถประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน เกิดอานิสงส์ตามมา ก็คือ ชุมชนมีอาชีพ มีรายได้มากขึ้น กินดีอยู่ดีมากขึ้น คุณภาพชีวิตดีขึ้น และชีวิตมีความมั่นคงมากขึ้นด้วย (วิทยากร เชียงกูล, 2552, น. 24)

จากที่กล่าวมาจะพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนทาง

วัฒนธรรมที่เกิดจากสติปัญญาของชาวบ้าน เป็น ศักยภาพหรือความสามารถในการแก้ไขปัญหา การดำเนินชีวิต และสร้างอาชีพที่สอดคล้องกับบริบท ของชุมชนท้องถิ่น (Krapf, 2002, pp. 24-28) ซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านที่คิดค้น สั่งสม สืบทอด ปรับปรุง พัฒนา ทำให้องค์ความรู้งอกเงยขึ้นอย่างไม่ หยุดนิ่ง เป็นการสร้างความรู้ใหม่เพื่อตอบสนองความ ต้องการของชุมชนตามสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป และ เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน นับเป็น ผลดีที่ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนมีความผูกพันและ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ ทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นแก่นในการพัฒนา สังคมที่สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ทุนทางวัฒนธรรมทำให้เกิดความรักต่อท้องถิ่น เป็นการสร้างความรู้สึกผูกพันกับปรัชญาชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นประเพณี ประวัติศาสตร์ หรือจิตสำนึกที่มีต่อ ชุมชน ล้วนแต่เป็นกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้ สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อตอบแทน ชุมชน โดยชุมชนอาจจัดที่วัดหรือที่โรงเรียนตามความ เหมาะสม (ชนิดา จิตตรุทธะ, 2556, น. 27) ด้วย กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยปลูกฝังให้เยาวชนที่เป็นสมาชิก รุ่นใหม่ได้รับรู้ ซึมซับ และผูกพันกับชุมชน ทั้งยังเอื้อต่อ การปรับตัวหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางอย่างให้ สอดคล้องกับวิถีชุมชนได้อย่างเหมาะสมด้วย

2) ทุนทางวัฒนธรรมช่วยสร้างต้นแบบการพัฒนาเชิง วัฒนธรรม กล่าวคือ ผู้นำกลุ่มกิจกรรมของชุมชนต้องได้ รับการฝึกฝนให้เป็นผู้รู้เพื่อตั้งศักยภาพในบทบาทผู้นำ และเป็นแบบอย่างให้เยาวชน โดยการนำบุคลากรใน ชุมชนมาฝึกฝนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ชินกับการเป็นผู้รู้ และคงไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่น หรือการจัดกิจกรรมการ พัฒนาเพื่อปรับวิถีคิดให้ทั้งผู้ใหญ่และเยาวชนทำงาน ร่วมกันอย่างเป็นระบบ หรือการสนับสนุนให้ทุกฝ่าย มีส่วนร่วมด้วยการกระจายบทบาทหน้าที่ตามความถนัด

เพื่ออนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมให้ดำรงสืบไป กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นรูปแบบการพัฒนาชุมชนเชิงวัฒนธรรมทั้งสิ้น

3. ทูทางวัฒนธรรมช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้เป็นการสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อเป็นเวทีให้เยาวชนได้แสดงวิถีชีวิตชุมชนทำให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้แก่เยาวชน เช่น การจัดค่ายคุณธรรมโดยให้เยาวชนเป็นผู้ช่วยวิทยากร การซ้อมการสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ การเล่นดนตรีพื้นบ้าน ซ้อมการฟ้อนรำ ฯลฯ ซึ่งเป็นการบูรณาการเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง โดยใช้ “คุณค่า” นำ “มูลค่า” เพราะกิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงแต่มุ่งสร้างมูลค่าหรือผลทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะมุ่งเน้นเพื่อสร้างการเรียนรู้ที่อิงอยู่กับวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน อันเป็นการยกระดับการดำรงชีพควบคู่กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกิดจากการบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนอย่างสมดุล โดยใช้หลักการพัฒนาสมัยใหม่ผ่านการวางแผนแบบมีส่วนร่วมและเป็นระบบ แต่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่กับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากภายนอกมาผสมผสานปรับใช้ให้เหมาะสม แล้วสรุปเป็นบทเรียนเฉพาะของชุมชน จนสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ลักษณะ (พระมหาอภิชาติธมมาภินนโท (จันทราโสม) และ อาแว มะแส, 2558, น. 129) ดังนี้

1. องค์ประกอบและเงื่อนไขที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การถอดบทเรียนเพื่อมาพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักท้องถิ่น การมีความรักและเอื้ออาทรต่อกัน การเกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อชุมชน

2. กลไกการปฏิบัติที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน คือ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของคนในชุมชน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งแกนนำชุมชน ระบบเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การมีค่าใช้จ่ายลดลง การมีรายได้เพิ่มขึ้น

3. มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เช่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการรวมกลุ่มทำกิจกรรมพัฒนา ทอผ้า งานจักสาน เป็นต้น ทั้งนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสร้างนวัตกรรมให้เกิดขึ้นได้ด้วย

การรวมกลุ่มเช่นนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความก้าวหน้าให้กับชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในระยะยาว โดยเฉพาะปัญหาการว่างงาน ด้วยการพัฒนากิจกรรมที่มาจากภูมิปัญญาให้มีรายได้เสริม เป็นแหล่งสืบค้นทางวัฒนธรรมแก่เยาวชน ทำให้เยาวชนรักและหวงแหนความเป็นท้องถิ่น ทำให้มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมากขึ้น มีการฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมด้วยการสร้างความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรในชุมชนร่วมกัน กิจกรรมชุมชนตามแนวทางนี้เปรียบเป็นรากเหง้าของต้นไม้ที่หยั่งรากลึกลงไปให้ความชุ่มชื้นกับดิน ช่วยรักษาหน้าดินมิให้ถูกกัดเซาะ และช่วยสร้างสมดุลให้กับระบบนิเวศของชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์ (พระเดชขจร ขนติโร และคณะ, 2559, น. 75) นับได้ว่าวัฒนธรรมเป็น “ตาน้ำ” สำคัญในการประดับประดาการเมืองจากระดับรากหญ้าให้ขับเคลื่อนสู่ระบบการเมืองในระดับที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป

ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับการพัฒนาการเมือง

ความเกี่ยวข้องของวัฒนธรรมที่มีต่อการเมืองสามารถมองได้หลายมิติ ซึ่งหลากหลายมิติมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างละมุนละม่อม อาทิเช่น วัฒนธรรมการกินนั้นสามารถมองเป็นการเมืองได้โดยมองในมุมการมีสุขภาพที่ดี ซึ่งเป็นพื้นฐานการเมืองที่เกี่ยวข้องกับนโยบายส่งเสริมสุขภาพของกระทรวงสาธารณสุข หรือวัฒนธรรมการดำรงชีวิตนั้นสามารถมองผ่านมิติการเมือง

ในมุมมองของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งเป็นพื้นฐานการเมืองที่เกี่ยวข้องกับนโยบายรักษาความเรียบร้อยภายในประเทศของกระทรวงที่ใหญ่อันดับหนึ่งคือกระทรวงมหาดไทย หรือวัฒนธรรมด้านปรัชญาความเชื่อนั้นสามารถมองเป็นการเมืองได้ในมุมมองของการอนุรักษ์ศิลปะประเพณีที่เป็นมรดกของชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานของนโยบายอนุรักษ์มรดกไทยของกระทรวงวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นต้น (บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล, 2555, น. 137) นี่จึงเป็นมิติที่วัฒนธรรมเป็นรากเหง้าของการเมืองอย่างแยกขาดที่ได้กล่าวมาข้างต้น

จะเห็นได้ว่า คุณค่าทางวัฒนธรรมถือเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วย “ค้ำยัน” ให้การเมืองไทยในระดับล่างมีความเข้มแข็งได้ในทุกวันนี้ เพราะวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เข้มแข็งจะส่งผลถึงการพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งเช่นกัน กวากิจกรมหนึ่งๆ จะได้รับการยอมรับและผ่านการตีค่าจากสมาชิกต้องใช้เวลา นานมาก ทั้งยังต้องผ่านกระบวนการวิพากษ์วิจารณ์ ชัดเกล้า สังเคราะห์และตกผลึกจนกลายเป็นวัฒนธรรมได้ในที่สุด ดังนั้น คุณค่าทางวัฒนธรรมจึงเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในตัวบุคคล ชุมชน กลุ่ม/องค์กรในท้องถิ่นนั้นๆ และเป็นทุนที่สมาชิกใช้ในการดำรงชีวิตและสามารถบูรณาการเพื่อให้เกิดผลที่ทรงคุณค่าสำหรับการพัฒนาตนเอง ส่วนรวม และระดับประเทศได้ด้วย

คุณค่าทางวัฒนธรรมมีส่วนช่วยในการส่งเสริมการปกครองของสังคมได้ เพราะเป็นปัจจัยเชิงลึกที่แทรกอยู่ในทุกอนุของสังคม โดยเฉพาะช่วงวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจปี 2540 ที่ได้เกิดองคาพยพการเคลื่อนไหวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ความแข็งแกร่งของทุนทางวัฒนธรรมในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้จากการที่ประชาชนสามารถปรับตัวรวมกลุ่มเพื่อพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อภาครัฐมีกำลังในการกระตุ้นเศรษฐกิจน้อยลง ภาคประชาชนจึงต้องออกแรงช่วยพยุงตัวเองมากขึ้น การสร้างเครือข่ายชุมชนที่มีภูมิปัญญา

ท้องถิ่นเป็นฐานราก ได้ถูกนำมาใช้เป็นต้นทุนทางสังคม ในการกอบกู้ชุมชนจากวิกฤติสังคม และทุนทางวัฒนธรรมยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมของไทยมี 3 ลักษณะ (เสาวภา สุขประเสริฐ, 2542, น. 89) ดังนี้

- 1) อุดมการณ์ร่วม เป็นตัวปลูกสำนึกการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างแท้จริง
- 2) สำนึกร่วม เป็นสำนึกในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน
- 3) ปฏิบัติการร่วม เป็นแนวทางไปสู่การแก้ไขปัญหาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายสาธารณะ

ความสำคัญของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาการเมือง พบว่า ทุนเหล่านี้มีความสำคัญอย่างสูงที่จะช่วยวางรากฐานให้กับสังคมในภาพรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างกระบวนการผลิตในภาคเศรษฐกิจ การเสริมสร้างความมั่นคงให้กับสังคม และการส่งเสริมระบบการเมืองการปกครองให้เข้มแข็ง ในยามที่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจและสังคม ทุนทางสังคมก็ยังช่วยดำรงคงสถานะดั้งเดิมไว้ได้ (พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, 2560, น. 14) เห็นได้จากการมีส่วนร่วมจากประชาชนในท้องถิ่นที่จะเป็นแรงผลักดันก่อให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำบนฐานวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพลังสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนผ่านพ้นวิกฤตต่างๆ ไปได้ ชาวบ้านจะมีความสัมพันธ์กันผ่านระบบเครือญาติ มีการปกครองและการจัดการความสงบเรียบร้อยภายในโดยระบบอาวุโส มีผู้นำที่มีบารมีได้รับการเคารพยกย่องในชุมชน สมาชิกชุมชนมีความผูกพันกลมเกลียวเพราะมีความเคารพนับถือในผีบรรพบุรุษเดียวกัน และความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่คอยเป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคน ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน รวมทั้งคติทางศาสนาพุทธ-พราหมณ์ที่เข้ามาผสมกลมกลืนในวิถีความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของชุมชน สิ่งเหล่านี้

หล่อหลอมให้สมาชิกชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมื่อเกิดความแตกแยกขัดแย้งก็จะมีกลไกภายในใกล้เคียงตัดสิน คือ ระบบว่าความโดยผู้อาวุโสและเครือญาติ

จะเห็นได้ว่า การที่สังคมไทยยังคงดำรงอยู่ได้ก็เพราะมีทุนทางสังคมมากมายเป็นตาข่ายรองรับ จุดเด่นที่สำคัญก็คือ การมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ มีระบบเครือญาติและชุมชนที่เข้มแข็งบนพื้นฐานวัฒนธรรมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจไมตรี เป็นต้น คุณค่าทางวัฒนธรรมที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเป็นเสมือนฝายที่ชะลอความเสียหายอันอาจเกิดขึ้นจากผลกระทบภายนอก เปรียบเหมือนปราการที่จะคอยเฝ้าระวังอันตราย เปรียบเสมือนจิตวิญญาณของสังคมที่สะท้อนคุณค่าของสังคม และเป็นพลังสำคัญให้สมาชิกและสังคมก้าวข้ามอุปสรรคไปได้ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538, น. 23) นอกจากทุนทางสังคมจะได้รับการยกย่องว่าเป็น “ของมีค่า” ที่ช่วยลดวิกฤติสังคมแล้ว ทุนสังคมก็ยังช่วยส่งเสริมการเมืองการปกครองในประชาธิปไตยให้มีความเข้มแข็งได้อีกด้วย โดยจะสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. สังคมพึ่งพา (life for society)

อุปนิสัยการพึ่งพาและถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันจะช่วยผ่อนหนักเป็นเบาในผลกระทบซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ เช่น ปัญหาสงครามกลางเมือง ปัญหาราคาน้ำมันโลก ปัญหาเศรษฐกิจโลก เป็นต้น การมีสังคมที่พึ่งพากันกลายเป็น “วัคซีนทางวัฒนธรรม” ที่สร้างภูมิคุ้มกันให้กับประเทศเมื่อต้องเผชิญโรคร้าย สังคมพึ่งพาที่เห็นได้เด่นชัดที่สุด คือ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรภาคประชาชนอย่างแข็งแรงแรง เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มดูแลรักษาป่าชุมชน ถือเป็นตัวอย่างของสังคมพึ่งพา (ในเรื่องที่ดี) ที่ช่วยให้สมาชิกในสังคมหล่อหลอมเอื้ออาทรต่อกันจนเกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนอยู่ในชุมชน เช่น การจ้างงาน

การบริโภครักษาพยาบาลอย่างคุ้มค่า สังคมที่พึ่งพาอาศัยกันเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนมีความสมานฉันท์ เป็นปึกแผ่น รักษารากเหง้าทางสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งช่วยสนับสนุนให้นโยบายรัฐสามารถ “เข้าถึง” (approach) ประชาชนได้ง่ายและช่วยเผยแพร่แนวคิดการเมืองแบบประชาธิปไตยได้อย่างกว้างขวางมากขึ้นด้วย อาทิ การพึ่งพาให้ชุมชนช่วยประชาสัมพันธ์นโยบายประชารัฐตามข้อมูลที่เป็นจริง หรือกรณีภาคประชาชนอาจพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐให้ประสานงานส่งหน่วยควบคุมโรคติดต่อไปยังพื้นที่แพร่ระบาดในช่วงนอกเวลาราชการ เหล่านี้ถือเป็นความสำเร็จอันเกิดจากความร่วมมือกันอย่างเข้าใจ โดยมีได้มีค่าตอบแทนใดๆ มิได้ช่วยเหลือเพราะสายสัมพันธ์ส่วนตัว หากแต่ทำไปเพราะความเต็มใจที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอย่างสมบูรณ์ที่สุด อันเนื่องมาจากสายสัมพันธ์ที่ดีที่เกิดจากการวางใจกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนนั่นเอง

2. ประเพณีพึ่งพิง (life from tradition)

ประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นถือว่ามี ความสำคัญที่ไม่ใช่แค่ช่วยชะลอความตกต่ำที่เกิดจากปัจจัยภายนอกเท่านั้น แต่ยังเป็นฟันเฟืองสำคัญที่ช่วยหล่อหลอมและสร้างความหวังใหม่ๆ แก่สมาชิกในสังคมด้วย ประเพณีวัฒนธรรมที่ยืนหยัดในสังคมไทยมาช้านานได้สร้างมิตรภาพที่น่าทึ่งให้เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการยกย่องผู้ใหญ่ กตัญญูรู้คุณ การโอบอ้อมอารีของคนไทยมีส่วนช่วยดำรงความมั่นคงและความสามัคคีปรองดองของชนในชาติ ก็ล้วนแต่สะท้อนถึงจุดแข็งแห่งประเพณีท้องถิ่นไทยที่พึ่งพิงกันอย่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยทั้งสิ้น เพียงแต่สังคมต้องมีสติมากพอที่จะไม่คล้อยตามให้ผู้ใหญ่ที่ไร้คุณธรรมชักจูงให้เชื่อในทางเสื่อมหรือมิฉฉาภิภูมิต แต่ต้องรู้จักแยกแยะที่จะเลือกเคารพผู้ใหญ่ที่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นต้นแบบ เมื่อผู้ใหญ่มีคุณสมบัติที่น่าเลื่อมใสศรัทธาแล้ว ก็จะเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้า

มามีส่วนร่วม (participation) ในการตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนได้ โดยไม่ผูกขาดอำนาจการตัดสินใจอยู่แต่ในคนบางกลุ่มเท่านั้น เมื่อสังคมเกิดความปรองดอง แม้สถานการณ์ในปัจจุบันจะเริ่มมีการแบ่งแยกอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นสีต่างๆ แต่ต้นทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในระดับสูงของไทยก็จะสามารถประสานความคิดต่างของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี (นันทวิช นูนารถ, 2560, น. 17) นอกจากนี้คุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นยังได้ทำหน้าที่ช่วยประสานรอยร้าวนั้นให้ประสานกันได้อย่างดีเลิศ ไม่ว่าจะคนในชุมชนจะคุ้นเคียงกันมายาวนานขนาดไหน แต่พอถึงหัวเวลาประเพณีสำคัญ ความขัดแย้งนั้นก็ดูเหมือนจะค่อยๆ จางลงอย่างเห็นได้ชัด อาทิเช่น พอถึงเทศกาลประเพณีสงกรานต์ ชาวบ้านทุกตารางเมตรในสังคมจะสืบสานประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งความสมานฉันท์ปรองดองเกิดขึ้นอีกครั้ง ทำให้สังคมได้ผู้นำและผู้ตามที่มีคุณธรรมเพิ่มขึ้น เปรียบเสมือนเดียวกับประเพณีบุญข้าวสากหรือประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยหล่อหลอมเจตคติร่วมกัน มีความอบอุ่นและมิตรสัมพันธ์ที่มอบให้แก่กัน ถือว่าเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความรักความสามัคคีเป็นการแสดงออกซึ่งสังคมแบบพหุนิยม (pluralism) ที่นำไปสู่ความสวยงามตามแนวทางประชาธิปไตยสากล ดังนั้นองค์ความรู้แบบดั้งเดิมจึงกลายเป็นประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่มีผลต่อการส่งเสริมการปกครองและการพัฒนาประชาธิปไตยดังกล่าว

3. ประชาธิปไตยในโรงเรียน (democracy in school)

รัฐบาลไทยในอดีตได้ใช้ระบบการศึกษาคล่อมเกลารัฐบาลให้ราษฎรได้เข้าใจหน้าที่ของตนเพื่อตอบสนองต่อรัฐผ่านหลักสูตรหน้าที่พลเมือง ต่อมาเมื่อมีการกระจายการศึกษาเข้าสู่ท้องถิ่นมากขึ้น การปรับเนื้อหาหลักสูตรให้เข้ากับแต่ละท้องถิ่นจึงเริ่มปรากฏมากขึ้น เช่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 2550 และ 2560 ต่างก็มีเจตจำนงที่จะกระจายอำนาจการตัดสินใจให้กับท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้จุดเด่นของท้องถิ่นตนให้ลึกซึ้งมากขึ้น (เกษียร เตชะพีระ, 2560, น. 3) ถือเป็นกระบวนการที่จะช่วยตอบสนองนโยบายการปกครองจากส่วนกลางให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้ นอกจากนี้การเรียนรู้โครงสร้างการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วยการเริ่มต้นที่ระบบการศึกษาถือเป็นกระกระตุ่นชีพจรการเมืองได้อย่างตรงจุดที่สุด เพราะโรงเรียนเป็นระบบการศึกษาที่มีกระบวนการพัฒนาคนให้มีความรู้ ความเข้าใจ และกล่อมเกลாதองการเมือง (political socialization) ได้ดีที่สุดวิธีหนึ่ง ทั้งรูปแบบการเสริมสร้างความรู้ทฤษฎีเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยในโรงเรียนและการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในทางปฏิบัติ (สมหมาย จันทรเรือง, 2559) เพราะสามารถจำลองบรรยากาศการเมืองได้ในระดับหนึ่ง ในสังคมโรงเรียนจะมีผู้บริหาร ครูอาจารย์ เป็นต้นแบบประชาธิปไตยให้แก่นักเรียน และร่วมรณรงค์ให้เข้าใจการปกครองโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งแบบต่างๆ เช่น การเลือกประธานนักเรียน การโหวตเลือกหัวหน้าห้อง การสมัครใจเป็นจิตอาสาในโรงเรียน เป็นต้น ทั้งหมดนี้จะทำให้นักเรียนเกิดการ “ซึมซับ” (absorption) อุดมการณ์ทางการเมืองในเบื้องต้น ช่วยเสริมสร้างแนวคิดความเท่าเทียมกัน ช่วยฝึกนักเรียนให้รู้จักวิธีการของระบอบประชาธิปไตยผ่านสนามเลือกตั้งในสถานศึกษาของตน ทั้งยังสามารถนำวิธีคิดแบบประชาธิปไตยไปใช้กับสมาชิกในครอบครัวได้เช่นกัน

4. สถาบันครอบครัวเข้มแข็ง (family power)

ความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัวและเครือญาติในชุมชน ถือเป็นจุดแข็งสำหรับทุนทางวัฒนธรรมไทย ที่ช่วยในการพัฒนาการเมืองไทย เพราะหลังจากที่ได้เรียนรู้ทฤษฎีประชาธิปไตยในโรงเรียนแล้ว การนำความรู้ไปสู่ภาคปฏิบัตินอกโรงเรียน โดยเฉพาะการถ่ายทอดสู่สมาชิกในครอบครัวผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การเปิด

โอกาสให้สมาชิกแสดงความคิดเห็น การประชุมปรึกษาหารือการรับฟังความคิดเห็น การฟังเสียงข้างมากที่มีเหตุผล เป็นต้น การอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวมีส่วนสำคัญมากในการขัดเกลาให้สมาชิกในครอบครัวมีจิตใจที่อ่อนโยน มีคุณธรรม รู้จักการมีเหตุผล แบ่งปัน รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีการแสดงออกที่เหมาะสม และสามารถหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาทได้ ดังนั้น การหมั่นดูแลสมาชิกในบ้านอย่างประนีประนอมถือเป็นการเกื้อหนุนให้ทัศนคติประชาธิปไตยในบ้านเติบโตขึ้นอย่างสมบูรณ์ และการกล่อมเกล่าอย่างมีเหตุผลมากขึ้นจะช่วยปลูกฝังระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ ซึ่งจะช่วยสร้างวิถีคิดแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นได้ตั้งแต่ที่บ้าน เป็นการฝึกสร้างความสมดุลระหว่างการใช้เสรีภาพ ความรับผิดชอบและความมีวินัยที่ไม่เบียดเบียนสิทธิของผู้อื่น โดยเฉพาะการสร้างนิสัยให้เป็นผู้มีวินัยที่สามารถควบคุมตัวเองได้ เพราะวินัยเป็นสิ่งสำคัญมากในการพัฒนาการเมืองตามแนวประชาธิปไตยสากล (อริย์ธัช แก้วเกาะสะบ้า, 2559, น. 5) หากประชาชนไร้ระเบียบวินัยก็ย่อมไม่สามารถบังคับหรือควบคุมตัวเองให้มีพฤติกรรม (mindset) อยู่ในกรอบกติการ่วมกันได้ ยิ่งวินัยได้รับการฝึกฝนตั้งแต่ระดับฐานรากของสังคมแล้ว ก็จะช่วยยกระดับการเมืองไปสู่ความเป็นสากลได้มากขึ้นเท่านั้น สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “วินัยเกิดขึ้นที่บ้าน”

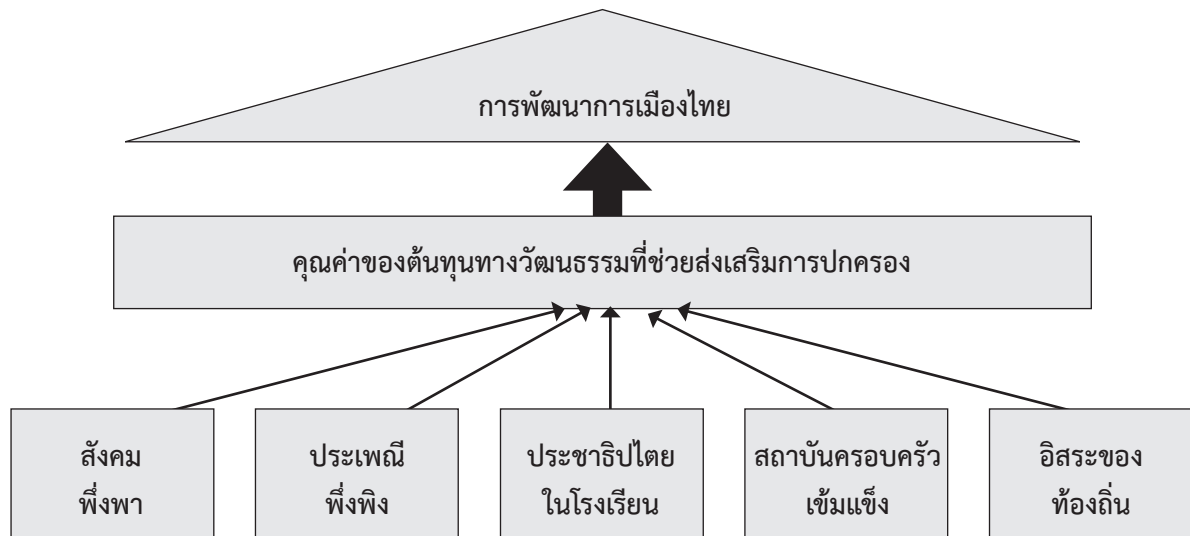
5. อิสระของท้องถิ่น (local autonomy)

องค์ประกอบของการพัฒนาทางการเมืองที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความเป็นอิสระของระบบย่อยในท้องถิ่น เพราะการเมืองในระดับท้องถิ่นของไทยได้รับอิสรเสรีภาพมาอย่างยาวนานตามนโยบายการกระจายอำนาจ (decentralization) จึงกลายเป็นอีกหนึ่งแรงผลักดันที่สะท้อนทุนทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ความคุ้นเคยในการได้สิทธิ์ดูแลตัวเองได้เป็นเบ้าหลอมให้สมาชิกในชุมชนคุ้นชินกับความคล่องตัวในการบริหาร

ท้องถิ่น แต่เมื่อใดก็ตามที่ความเป็นอิสระในการบริหารท้องถิ่นลดลง คงทำให้ความเป็นท้องถิ่นนิยมและทุนดั้งเดิมทางวัฒนธรรมได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน เพราะการให้สิทธิเสรีภาพอยู่คู่สังคมไทยมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพด้านเศรษฐกิจ (ประกอบสัมมาอาชีพได้ก็ได้ หรือใครใคร่ค้าค้า ใครใคร่ขายขาย) ด้านสังคม (มีสัมมาทิฐิเรื่องใดก็ได้) และด้านการเมือง (เคารพในสิทธิที่จะเลือกใครเป็นผู้ปกครองก็ได้) ซึ่งมีผลทำให้ท้องถิ่นหลอมรวมกันเป็นปึกแผ่นมากขึ้น เป็นแรงขับ (push) ที่ช่วยให้เกิดประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชน การให้อิสระในการปกครองตนเองมีส่วนสำคัญที่ช่วยจรรโลงให้ระบบราชการเกิดการพัฒนามาอย่างมีประสิทธิภาพ อันเนื่องมาจากการที่ระบบราชการมีขนาดเล็กลง (down size) ไม่ซ้ำซ้อนนั่นเอง เมื่อโครงสร้างหรือสายการบังคับบัญชาสั้นลง การบริหารองค์กรและการให้บริการประชาชนจึงมีความสะดวกรวดเร็วหรือที่เรียกว่า “reengineering” (การปรับระบบ) เห็นได้จากการปรับโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินในบางกระทรวงเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558: 12) เมื่อประชาชนรู้สึกมีส่วนร่วมทางการเมือง ประชาชนก็จะสำนึกในความเป็นท้องถิ่นของตน เกิดความหวงแหนในสิทธิและเสรีภาพมากขึ้น สอดคล้องกับมาตรา 43 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่ระบุว่าบุคคลและชุมชนมีสิทธิเข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานรัฐเพื่อให้ดำเนินการในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นยังส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ด้วยการกระจายอำนาจเช่นนี้ การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับจึงถือเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งตามหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ฉะนั้นการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ให้ความเป็นอิสระแก่ระบบย่อยในท้องถิ่นจึงเป็นการสร้างทัศนคติทางการเมืองที่ถูกต้องและดีงามซึ่งจะช่วยให้ก้าวข้ามความขัดแย้งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเมืองไทย หากประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของตนว่าการเมืองเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวที่ทุกคนมีส่วนร่วมได้

(ไม่คิดว่าเป็นเรื่องไกลตัวที่มีสิทธิ์เฉพาะบางคนบางกลุ่มเหมือนในอดีต) ก็จะทำให้ประชาชนกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม วัฒนธรรมด้านการมีส่วนร่วมในระบบย่อยจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่จะส่งผลให้การพัฒนาการเมืองเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง

รูปภาพที่ 1: แสดงรูปแบบคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมในสังคมไทยกับการพัฒนาการเมืองไทยตามแนวประชาธิปไตยสากล

(ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2560)

จากปัจจัยทั้ง 5 ประการข้างต้น ล้วนมีส่วนสำคัญในการช่วยส่งเสริมให้ประชาชนกลายเป็น “พลเมือง” ที่มีศักยภาพในการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ ทุนทางวัฒนธรรมในสังคมจะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนกลายเป็นประชากรที่มีพลังกำลังในการพัฒนาชาติได้คู่จูงงาน บ่มเพาะเมล็ดพันธุ์พลเมืองที่ร่วมค้าชูการปกครองและพัฒนาประชาธิปไตย เพราะการสำนึกถึงความสำคัญและความจำเป็นในการมีส่วนร่วมของพลเมือง จะช่วยสร้างคุณค่าของสมาชิกในสังคมต่อการส่งเสริมการปกครอง ขณะเดียวกันรัฐบาลก็สามารถบริหารประชาชนได้อย่างทั่วถึงและยอมรับพลังการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมได้มากขึ้นด้วย ซึ่งการเมือง

เชิงวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมทางการเมืองตรงที่วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นการศึกษาที่เน้นเรื่องอุดมการณ์ ความคิด ทักษะคติ ความเชื่อของสมาชิกในสังคมต่อระบบการเมือง อาจจะดำรงอยู่ถาวรหรือชั่วคราวก็ได้ สามารถแปรผันได้ตามแต่ละสังคม เพราะแฝงเร้นด้วยแนวคิดเชิงจิตวิทยา ส่วนการเมืองเชิงวัฒนธรรมเป็นการศึกษาที่เน้นเรื่องอุดมการณ์ ความคิด ทักษะคติ ความเชื่อของสมาชิกในสังคมผ่านมิติทางการเมือง ดำรงอยู่ค่อนข้างถาวร ไม่สามารถแปรผันได้ในเวลาอันสั้น เพราะเป็นเรื่องที่ประกอบสร้างกันขึ้นมา ฉะนั้น คุณค่าทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ได้หล่อหลอมสั่งสมขึ้นจนเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

ถือเป็นทุนขั้นพื้นฐานของสังคมที่ช่วยเชื่อมโยงให้เกิดการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม อาจกล่าวได้ว่าทุนทางสังคมเป็นทรัพย์สินสาธารณะที่ทรงคุณค่า ก่อให้เกิดประโยชน์เพิ่มพูนแก่ประเทศอย่างมาก ดังนั้น กลไกการให้ชุมชนเข้ามาใช้ทุนทางสังคมแบบบูรณาการ จะช่วยให้ประชาชนสามารถพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนในทุกๆ ด้าน สามารถนำมาพัฒนาท้องถิ่นสู่การเป็นประชาธิปไตยและเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตยได้อีกด้วย

วิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการทางการเมืองวัฒนธรรมต่อการพัฒนาการเมืองไทย

คุณูปการของวัฒนธรรมที่มีต่อการเมืองมีมากมาย ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมการกิน วัฒนธรรมการดำรงชีวิต หรือวัฒนธรรมด้านปรัชญาความเชื่อ ก็ล้วนแต่มองเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองได้ ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมจึงสร้างกระบวนการที่เกี่ยวกับความคิดทางการเมือง ซึ่งเรียกว่า กระบวนทัศน์ทางการเมืองวัฒนธรรม (paradigm of cultural politics) ฉะนั้น กระบวนทัศน์การเมืองวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาระบบการเมืองตามแนวทางประชาธิปไตย และช่วยเปิดโอกาสให้สมาชิกต่อยอดความคิดทางการเมืองให้ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นด้วย ภายหลังจากที่ได้ศึกษารากเหง้าของสังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างสร้างสรรค์แล้ว สามารถวิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการทางการเมืองวัฒนธรรมต่อการพัฒนาการเมืองไทยได้ ดังนี้

1. การเมืองวัฒนธรรมต้องมีเครือข่ายชุมชนให้มากขึ้น การมีเครือข่ายชุมชนกับสังคมภายนอกจะช่วยเชื่อมโยงวัฒนธรรมทางความคิดที่เหมือนกัน เป็นการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองควบคู่ไปด้วย ก่อให้เกิดการพัฒนาการเมืองไทยให้เข้มแข็งโดยปริยาย เพราะชุมชนไม่สามารถตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ จึงต้องมี

การติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นในลักษณะ “เครือข่าย” (network) การเมืองจะพัฒนาไปด้วยกัน ชุมชนจะต้องมีกระบวนการรวมกลุ่มความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อผดุงความเป็นชุมชนไว้ มิใช่เน้นปัจเจกชนนิยมที่คำนึงถึงแต่การต่อสู้แข่งขันทำลายกันอย่างไม่คำนึงถึงความชอบธรรม การรวมกลุ่มกันแบบง่าย ๆ ที่ฟังทำได้ดีที่สุด เช่น สหกรณ์การเกษตร สหพันธ์แรงงาน หรือการสร้างเครือข่ายชุมชน ล้วนทำให้วัฒนธรรมมีความเข้มแข็งมากขึ้น สร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกได้ และสร้างความร่วมมือกับกลุ่มอื่นในสังคม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้รวมถึงการร่วมกันแก้ปัญหา การพัฒนาเครือข่ายการเมืองวัฒนธรรมจะช่วยยกระดับวัฒนธรรมชุมชนให้เป็นวัฒนธรรมแห่งชาติ เพราะระบบชุมชนเป็นระบบใหญ่ที่ใกล้ชิดกับฐานความคิดทางการเมืองของสมาชิกในชุมชนมากที่สุดด้วย

2. อำนาจอธิปไตยและอำนาจทุนต้องไม่ครอบงำชุมชน มีกรณีตัวอย่างมากมายได้สอนให้ชุมชนรับรู้ถึงบทบาทของรัฐที่เข้ามาครอบงำการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมในชุมชน เช่น รัฐใช้อำนาจในการยับยั้งการเก็บของป่า ออกกฎหมายป่าชุมชนในพื้นที่ทำกินมาแต่บรรพบุรุษ หรือห้ามขายของในพื้นที่ผืนดินของชุมชน เป็นต้น ด้วยเพราะอ้างว่าต้องการจัดระเบียบพิธีกรรมที่ล้าสมัยและผิดกฎหมาย แต่ในขณะที่เดียวกันกลับใช้อำนาจรัฐเอื้อประโยชน์ให้พวกพ้องและนายทุนที่ให้ผลประโยชน์มากกว่า อำนาจอธิปไตยและอำนาจทุนได้ทำลายระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองด้วยการดึงท้องถิ่นเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิงตลาด มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานดำรงชีวิตของชาวชุมชนอย่างไม่คุ้มค่า ทำลายโครงสร้างการปกครองตนเองให้ไปขึ้นตรงต่อการปกครองของรัฐและระบบราชการ (ลิขิตธีรเวคิน, 2554, น. 128) ทำให้ชุมชนเข้าสู่สังคมวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยม คุณค่าทางวัฒนธรรมที่ดีงามในแบบแผนการดำเนินชีวิตดั้งเดิมได้ถูกทำลายลง ถูกแทนที่ด้วยค่านิยมตัวใครตัวมัน แก่งแย่งชิงดี

เอารัดเอาเปรียบ กอบโกยกำไร ความมกย่องนับถือ ประชาชนท้องถิ่นถูกแทนที่ด้วยการนับถือเชื้อพืงคนรวย ฯลฯ การพัฒนาประเทศตามแนวสังคมตะวันตกแบบนี้ เป็นความผิดพลาดอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำลายชุมชน ทำลายความดีงามในอดีต มากกว่าจะเป็นการพัฒนาให้ สิ่งดีงามในอดีตเจริญงอกงามยิ่งขึ้น ส่งผลให้วัฒนธรรม อาจไม่ส่งเสริมการเมืองเท่าที่ควร

3. รัฐต้องกระจายอำนาจมากขึ้น นานมาแล้วรัฐบาล ได้แบ่งอำนาจให้จังหวัดและอำเภอได้มีส่วนร่วมในการ บริหารราชการแผ่นดิน และรัฐยังกระจายอำนาจ บางส่วนให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง อีกด้วย แต่การกระจายอำนาจยังกระจุกตัวอยู่ใน บางส่วนเท่านั้น เช่น การให้สิทธิ์ด้านเศรษฐกิจกับสังคม การให้สิทธิ์เลือกตั้งผู้นำท้องถิ่น เป็นต้น ทว่าก็ถือเป็น นิमितหมายอันดีที่ทำให้ชุมชนคุ้นเคยกับการปกครอง ตนเองจนก่อตัวเป็นทุนทางวัฒนธรรมในระดับหนึ่ง แต่กระนั้นจะเป็นการก้าวหน้ายิ่งขึ้นหากภาครัฐเสียสละ ที่จะกระจายอำนาจให้ครอบคลุมประเด็นอื่นมากขึ้น อาทิ การเลือกตั้งนายอำเภอหรือผู้ว่าราชการจังหวัด (เว้นไว้แต่เพียงการพูดและการประกาศสงคราม) หรือ การให้สิทธิ์บริหารทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ เมื่อรัฐ กระจายอำนาจให้ชุมชนได้พึ่งตนเองมากขึ้นแล้ว จะช่วย เพิ่มทางเลือกในการพัฒนาตามบริบทของวัฒนธรรม ชุมชน จะทำให้ชุมชนกล้าเสนอความคิดเห็นอย่างเท่า เทียมกันในการพัฒนาชุมชน แม้ทรัพยากรธรรมชาติ บางอย่างจะถูกแปรรูปให้เปลี่ยนสภาพบ้าง แต่ “จิตสำนึก” หรือ “พลังทางวัฒนธรรม” นั้นยังคงอยู่ สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนขึ้นมาใหม่ได้ เพียงแต่รูปแบบภายนอกอาจแตกต่างไปจากเดิม หลักสำคัญคือ เป็นการกระจายอำนาจที่ไม่ทำลาย สถาบันชุมชน แต่มุ่งให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและ อยู่ร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ ได้อย่างมีศักดิ์ศรี (บุครินทร์ เลิศขวลิทสกุล, 2555, น. 137) การกระจายอำนาจ จึงต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในภาพรวมให้มากที่สุด

โดยเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ต้องรื้อฟื้นคุณค่าดั้งเดิม ที่ชุมชนมี แล้วนำมาประยุกต์อย่างสร้างสรรค์ ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เป็นจริงในปัจจุบัน เช่น การตั้งกองทุนหมู่บ้าน ธนาคารข้าว กลุ่มสัจจะ ออมทรัพย์ เหล่านี้คือคุณค่าแห่งการสร้างหลักประกัน ความมั่นคงร่วมกัน เป็นต้นแบบของการมีส่วนร่วมในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น นักพัฒนาและ ปัญญาชนของชุมชนควรร่วมกันวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านตื่นรู้ในเอกลักษณ์ และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน เห็นภัยจาก การครอบงำจากวัฒนธรรมภายนอกที่เอารัดเอาเปรียบ กระบวนการนี้จะทำให้เกิดอุดมการณ์ต่อสู้ที่ทรงพลังและ เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาการเมืองให้เข้มแข็ง มากขึ้นด้วย

4. ประสานระบบเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กับเศรษฐกิจ ทุนนิยม บางสถานการณ์วัฒนธรรมชุมชนก็ไม่สามารถ ผละตัวเองออกจากแรงดึงดูดของอำนาจทุนได้ จำเป็น ต้องโอนอ่อนผ่อนตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก แต่ผลผลิตสินค้าก็ควรอยู่บนหลักการผลิตเพื่อให้ทุกคน มีกินมิใช่ก่อนเป็นอันดับแรก แล้วค่อยเอาส่วนที่เหลือ ส่งออก (หรือขาย) นับเป็นการพัฒนาการเกษตรและ อุตสาหกรรมภายในประเทศ โดยเน้นใช้ทรัพยากร ท้องถิ่น เน้นการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่าย ชุมชน (ตามข้อ 1) ใช้เทคโนโลยีที่กำกับเองได้ รวมถึง การพัฒนาเครือข่ายท้องถิ่นให้เชื่อมโยงจนถึงระดับชาติ ตามแบบการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อประสานระบบเศรษฐกิจ ชุมชนควบคู่กับเศรษฐกิจทุนนิยม แล้วประกอบขึ้น เป็นระบบเศรษฐกิจแห่งชาติหรือเศรษฐกิจสองระบบ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2546, น. 72) เมื่อรัฐเห็นความ สำคัญที่ชุมชนมีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับธรรมชาติ รัฐก็จะออกมาตรการมาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อ ให้ธรรมชาติในชุมชนไม่ถูกทำลายโดยไม่จำเป็น และ สนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น ทำให้รัฐหันมาให้

ความสำคัญของวัฒนธรรมในเชิงลึกมากขึ้น

5. รัฐต้องออกกฎหมายที่เป็นพระราชบัญญัติ ส่งเสริมการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยแห่งชาติ ตามที่สภานพพรปกเกล้า (สปช.) หรือสภาขับเคลื่อน การปฏิรูปประเทศ (สปท.) ด้านการเมืองเสนอ เพื่อสร้าง สำนักแห่งการเมืองเชิงวัฒนธรรมที่ทุกฝ่ายเคารพร่วมกัน โดยเฉพาะบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายสูงสุดของ ประเทศ จะต้องได้รับการออกแบบเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่ ระบบการเมืองให้มีความมั่นคงมากขึ้น เช่น การออก กฎหมายตามความต้องการของท้องถิ่นหากมีผู้เสนอชื่อ ตามเกณฑ์ที่รัฐธรรมนูญกำหนด หรือการป้องกันผู้ที่จะ เข้าสู่อำนาจด้วยวิธีพิเศษเพื่อฉวยโอกาสเข้ามาครอบงำ ผลประโยชน์ส่วนตน เป็นต้น แล้วต้นประชาธิปไตย จะเติบโตต่อไปได้ กฎหมายฉบับนี้ “ต้อง” เกิดขึ้น เพื่อปรับทัศนคติทางการเมืองของ “ชนชั้นนำ” และ “ชนชั้นกลาง (เก่า)” ให้สอดคล้องกับ “วัฒนธรรม ประชาธิปไตยสากล” รวมถึงเป็นการเปิดพื้นที่ชนกลุ่ม น้อยหรือคนชายขอบได้คุ้นชินกับระบอบประชาธิปไตย มากกว่าอดีต เพราะการวัดคุณภาพของรูปแบบการ เลือกตั้ง จะต้องมีการทดลองใช้รูปแบบนั้นอย่างน้อย 3-4 ครั้ง จึงจะสามารถประเมินผลได้ (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2558) ดังนั้นการเปลี่ยนรูปแบบบ่อยๆ ส่งผล ให้การพัฒนาการเมืองเป็นไปอย่างเชื่องช้าอย่างไม่จำเป็น แต่การมีกฎหมายระดับประเทศที่ช่วยวางแนวทางปฏิบัติ ก็จะช่วยอำนวยความสะดวกให้การเมืองจากฐานรากเติบโต ได้ง่ายขึ้น

6. นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ต้องเปิดมุมมองให้กว้าง มากขึ้น (opened view) เพื่อเปิดรับวิทยาการความรู้ ของศาสตร์สมัยใหม่ เหมือนกับที่ Harold D. Lasswell ได้กล่าวไว้เมื่อปี ค.ศ. 1990 ในบทความที่ชื่อ The Future of Professional of Political Scientists ว่า “บทบาทของนักรัฐศาสตร์ในอนาคตจะต้องไม่ถูก จำกัดอยู่ภายในวงแคบๆ ภายในรั้วมหาวิทยาลัยอีก

ต่อไป แต่ต้องเปิดรับความรู้ใหม่ๆ มากขึ้น” (สุกิจ เจริญรัตน์กุล, 2530, น. 97-98) นักรัฐศาสตร์ในยุค ปัจจุบันนี้จึงต้องมีเพิ่มบทบาทในสังคมมากกว่าเดิม ซึ่ง จะต้องสวมบทบาทหลากหลาย อาทิ บทบาทผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้แทนของกลุ่มองค์กรต่างๆ คอยทำหน้าที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายเพื่อการตัดสินใจร่วมกันในองค์กร ของรัฐและเอกชน ทำหน้าที่เป็นความหวังและเป็น “กระบอกเสียง” ให้ความช่วยเหลือจากภาครัฐลงไปถึง ภาคประชาชนอย่างแท้จริง หรือบทบาทในฐานะที่ ปรีक्षाให้กับประชาชนในการกู้คืนศักดิ์ศรี (retrieval) ความเป็นมนุษย์ให้กับคนชายขอบที่ไม่ค่อยมีเวทีแสดง ความคิดเห็นเท่าใดนักโดยเฉพาะความคิดเห็นทางการ เมือง

7. ต้องให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน (political education) เกี่ยวกับระบบการเมืองตามแนว ประชาธิปไตยสากลเพื่อให้ประชาชนรับทราบ รับรู้ และ เข้าใจต่อระบบการเมืองที่ถูกต้อง โดยต้องให้สังคมบ่ม เพาะกล่อมเกล้า (socialization) สู่การเป็น “อภิวัฒน์ พลเมือง” (civic citizen) มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดที่ว่า “ประชาธิปไตยกินได้และสัมผัสได้” การให้การศึกษแก่ประชาชนใช้สิทธิเลือกตั้งอย่างสุจริต และเที่ยงธรรม ชัดเกล้าให้สามัญชนมีจิตสำนึกต่อ การพัฒนาการเมืองตามรูปแบบการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตรงตามปรัชญาที่ว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ อธิปไตย และสามารถใช้อำนาจได้เสมอ แม้ว่าได้ มอบอำนาจให้กับผู้แทนฯ ไปแล้วก็ตาม เพื่อนำไปสู่ การปกครองแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ (ปรีดี พนมยงค์ จาก www.pridiinstitute.com) การเป็นผู้ตื่นรู้ อย่าง เข้มแข็งเท่านั้นจึงจะทำให้ประชาชนรับรู้ถึงคุณค่าของ เสรีภาพ สามารถช่วยขับเคลื่อนประเทศไปข้างหน้าได้ ที่สำคัญยังจะทำให้สังคมก้าวข้ามพรมแดนแห่ง จินตนาการไปสู่โลกแห่งความเป็นจริงได้ กระบวนการ เปลี่ยนแปลงในเชิงบวกนี้จึงต้องเริ่มจากสามัญสำนึกของ

ภาคพลเมืองกล่าวคือ ต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ (knowledge management) ให้กระจายไปทุกระดับ โดยผ่านสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัย สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายและเกิดการยอมรับของสังคมด้วย เป็นการก้าวไปสู่สังคมที่เรียกว่า “ความคิดเห็นสาธารณะ” (public sphere) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปสามารถพบปะพูดคุยกันในประเด็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ (Habermas, 1989, pp. 1-5) ทำให้มิติของระบบการเมืองไม่ได้ครอบคลุมเฉพาะการมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึงศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา วิถีชีวิต วิถีชุมชน อีกด้วย

8. ในระดับมหภาคประเทศไทยควรศึกษาประเทศแม่แบบทางประชาธิปไตยเพิ่มเติม จากชาติมหาอำนาจที่เป็นต้นแบบมาอย่างยาวนานอย่างเช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส มาเป็นประเทศที่มีโครงสร้างทางสังคมคล้ายคลึงกับไทย อาทิ เนเธอร์แลนด์ สวีเดน ญี่ปุ่น เพราะเหล่านี้มีบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองใกล้เคียงกับไทย เช่น เป็นรัฐเดี่ยวที่มีสถาบันระบบกษัตริย์เป็นประมุขของรัฐที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญเหมือนกัน มีระบบหลายพรรคการเมืองเหมือนกัน เป็นสังคมแบบพหุนิยมเหมือนกัน และมีระบบพรรคการเมืองที่เข้มแข็งมาก การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใดๆ จะกระทำโดยผ่านระบบพรรคการเมือง นี่เป็นจุดแข็งที่ไทยควรจะต้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้มากขึ้น เพื่อนำมาเพิ่มเป็นแม่แบบในการพัฒนาประเทศ (นรนิติ เศรษฐบุตร, 2545) สอดคล้องกับรัฐบาลพล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่พยายามจะสร้างรัฐไทยให้เป็นประชาธิปไตยตามนโยบายยุทธศาสตร์ชาติ จึงต้องเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดและผลงานจุดเด่นของแต่ละชาติให้ได้มากที่สุด แล้วนำมาปรับใช้กับวิถีชีวิตความเป็นไทย เพราะความสำเร็จสูงสุดในการนำนโยบายไปปฏิบัติคือ ต้องคิดแบบองค์รวมแต่ต้องลงมือทำแบบหน่วยย่อยด้วยการให้

โอกาสคนชายขอบในประเทศไทยได้แสดงความคิดเห็นมากขึ้นอันสอดคล้องกับหลักการที่ว่า “คิดมหภาค ทำจุลภาค” (think globally, act locally)

9. การมองโลกในแง่ดี (optimism) นักประชาธิปไตยจะต้องมองโลกในแง่ดี และมีความไว้วางใจในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อประชาชนมองโลกในแง่ดีหรือคิดในแง่บวกต่อสิ่งแวดล้อมและผู้คนในสังคม ก็จะทำให้มีทัศนคติต่อโลกและผู้คนเป็นไปในทางบวก นำไปสู่ความรู้สึกกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการผูกมิตรไมตรีต่อผู้อื่น หากมุมมองต่อเพื่อนร่วมสังคมมีเหตุมีผล ประชาชนก็สามารถที่จะปกครองตนเองได้ในระดับหนึ่ง ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและมีมิตรภาพต่อกัน แม้บางครั้งสถานการณ์อาจรุนแรงยากต่อการคาดเดา แต่พึงตระหนักว่านั่นคือกระบวนการวิวัฒนาการอย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่าในบั้นปลาย การเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองสังคมหรือชุมชนที่เขายู่งก็จะกลายเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคนพึงกระทำ การที่ผู้คนในสังคมมองโลกในแง่ดี (positive thinking) นับได้ว่ามีส่วนช่วยให้เกิดความสำเร็จแก่การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, อ้างแล้ว, น. 9) เพราะความสำเร็จของสถาบันทางการเมืองต้องอาศัยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การมองโลกในแง่ดียังช่วยให้มนุษย์มีความหวังร่วมกันว่า มนุษย์สามารถที่จะเอาชนะปัญหาความรุนแรงและสามารถฟันฝ่าอุปสรรคทั้งหลายร่วมกันไปได้

จากการวิเคราะห์ผลการศึกษาดังกล่าวยังเป็น การตอกย้ำถึงความสำคัญของวัฒนธรรมว่า มีส่วนในการพัฒนาการเมืองมากขนาดไหน เพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งจะสามารถนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาตามครรลองประชาธิปไตยสากล แต่การสร้าง ความเข้มแข็งก็ต้องขยายให้มากขึ้น ต้องประสานให้ เป็นเครือข่ายจนเกิดเป็นตาข่ายที่จะคอยรองรับแรงกระแทก จากปัจจัยภายนอกที่ควบคุมได้ยาก มิให้กระทบต่อ

โครงสร้างสังคมภายในได้ นี่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ ที่ก่อกำเนิดความเป็นชาติในทุกวันนี้ และจะยั่งยืนสืบไป ตราบใดที่สังคมยังตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรม แล้วเมื่อนั้นการพัฒนากระบวนการเมืองก็จะก้าวหน้าอย่าง เข้มแข็งต่อไป

การเมืองยุคหลังสมัยใหม่: แนวโน้มของการเมืองวัฒนธรรม

พัฒนาการของกระบวนการเมืองวัฒนธรรม ยังคงเดินทางต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ถือเป็นเส้นทาง ที่น่าสนใจสำหรับวงวิชาการ โดยเฉพาะนักปรากฏการณ์ นิยม (phenomenalism) ที่ศึกษาเกี่ยวกับพลวัต การเปลี่ยนแปลงของสังคม การเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ แนวคิดหนึ่งที่เป็นแนวคิด ในปัจจุบันหรือแนวโน้มในอนาคตอันใกล้ของการเมือง วัฒนธรรมนั่นก็คือ แนวคิดการเมืองยุคหลังสมัยใหม่ (post-modernism) หรือยุคหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) นั่นเอง

แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ (post-modernism) เป็นชุดความคิดที่นิยมตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นอยู่ในสังคม ทำให้สมาชิกสามารถหวนกลับไปมองสังคมแบบ พหุวัฒนธรรมศาสตร์มากขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างเสรีภาพทาง ความคิดแก่ประชาชน แนวคิดนี้จะฝึกฝนให้ประชาชน ในสังคมมีอุดมการณ์ทางการเมืองและยอมรับมุมมอง ที่แตกต่าง เพราะไม่ยึดติดกับคำตอบเดียว แต่เชื่อมั่น ในความจริงที่มีมากกว่าหนึ่ง (ไซริตัน เจริญสินโอฬาร, 2555, น. 68) แต่การค้นคว้าหาคำตอบยังจะต้องก้าวไป สู่ความเจริญที่มากขึ้น ต้องยึดถือความก้าวหน้าเป็นหลัก ต้องมองโลกอย่างอิสระ สามารถวิพากษ์วิจารณ์กันได้ หลีกพ้นกรอบสมมติฐานดั้งเดิม ก้าวข้ามปรัชญาความ เป็นสากลนิยมมาสู่ปรัชญาก้าวหน้า หรือปรับมุมมองจาก ปรัชญาสายแข็ง (hard philosophy) ที่มองว่าความจริง ต้องมีความมั่นคงถาวร มาเป็นปรัชญาสายละมุน (soft philosophy) ที่เชื่อว่าตรรกะสามารถยืดหยุ่นได้ มีหลาย

วิธีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม (จิระโชค วีระชัย, อ้างแล้ว, น. 35)

ระยะแรกเริ่มของยุคหลังสมัยใหม่หรือยุคหลัง โครงสร้างนิยม (post-modernism/post-structuralism) อยู่ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 หรือ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เป็นยุคที่รัฐศาสตร์ เน้นการพัฒนาการเมืองและการเมืองเปรียบเทียบ ยุคนี้ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในทุกแง่มุม เน้นวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาการเมือง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เน้นวิเคราะห์ในระดับจุลภาค เกี่ยวกับพฤติกรรมบุคคลโดยใช้วิธีเชิงประจักษ์วิชาท (empirical) หรือทฤษฎีวิจัยเชิงวิพากษ์ (critical theory) ทำให้ความจริงเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เชื่อว่าไม่มี คำตอบเดียวที่ถูกที่สุด มนุษย์มีคำตอบให้กับสมมติฐาน ได้มากกว่าหนึ่งข้อ ความจริงเดียวเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อรองรับอำนาจของผู้ถืออำนาจ เป็นแนวคิดที่เน้น การวิพากษ์สังคม (ปรีดา รอดนวล, 2560) มีนักวิชาการ ที่สำคัญคือนักวิชาการจากสำนักคิดแฟรงเฟิร์ต (Frankfurt School) ในเยอรมนี อาทิ Foucault, Derrida เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาสูงสุดของโพสโตโมเดิร์นมีความ เหมาะสมและสอดคล้องกับการพัฒนาระบบการเมือง ของไทย เพราะเป็นแนวคิดที่ไม่เชื่อในเหตุผลเดียว เปรียบได้กับการไม่ฟังความข้างเดียวมากเกินไป อันจะ นำมาซึ่งอคติทางการเมือง (bias) และอาจเกิดการลด ความน่าเชื่อถือทางการเมือง (political discredit) ของ ฝ่ายตรงข้ามได้ แต่ยุคหลังสมัยใหม่นี้จะไม่จมปลักอยู่กับ การโน้มน้าวใจของพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง เนื่องมาจากพรรคการเมืองมักตัดสินใจบนพื้นฐานของ ผลประโยชน์ทางการเมืองของพรรคตนเป็นที่ตั้ง หากประชาชนไม่รู้เท่าทันและเชื่อโดยปราศจากเหตุผล ที่รอบด้าน ก็ไม่เป็นผลดีต่อการพัฒนาการเมืองอย่าง แน่นนอน ทำให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผูกขาดได้

แต่แนวคิดทางการเมืองที่หลากหลายจะช่วยเพิ่มเหตุผลให้กับประชาชน เมื่อประชาชนมีมุมมองที่เปิดกว้างมากขึ้น ก็จะทำให้ประชาชนรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้นด้วย ส่งผลให้ระบบการเมืองพัฒนาได้อย่างสร้างสรรค์ ซึ่งแนวคิดเช่นนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวคิดของพระพุทธเจ้า (Buddha) ที่ทรงสอนให้สาวกฝึกฝนจิตหรืออบรมจิตเพื่อให้จิตเข้าถึง “**ความจริงสูงสุด**” (super knowledge) อันเป็นพื้นฐานในการสร้างความสุขให้ชีวิต อีกทั้งยังเป็นแนวคิดที่เชื่อในอนัตตา (non-self) (อัมพร ชำรงลักษณะ และคณะ, 2557, น. 212) หากสังคมไทยคิดตามกลุ่มหลังสมัยใหม่นี้ ก็จะสามารถเข้าถึงกระบวนการที่ค้นนี้ได้ เพราะความโดดเด่นของทฤษฎีโพสต์โมเดิร์นจะนิยมมองโลกเสมือนพื้นที่ว่างเปล่าให้สามารถเติมตัวความหมาย (signifier) ลงไปได้ สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นสามารถมองได้หลายมุม เพียงแค่เชื่อมโยงมุมมองที่หลากหลายเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ปรัชญาแบบโพสต์โมเดิร์นจึงมุ่งแสวงหาการ “**คิดนอกกรอบ**” (think out of the box) อยู่ตลอดเวลา

ฉะนั้น โลกทัศน์ของโพสต์โมเดิร์นได้ก้าวข้ามแนวคิดแบบโมเดิร์นที่ยึดติดกับความจริงเดียวมากเกินไป วิธีคิดแบบโมเดิร์นไม่ได้นำไปสู่ความเป็นเหตุเป็นผลหรือความสงบสุขของมนุษย์ แต่นำไปสู่ความรุนแรง เช่น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในสงครามต่างๆ (เกล็น ดี. เพจ., 2552, น. 68) หากแต่แนวคิดของโพสต์โมเดิร์นกลับมองต่างมุมว่า ระบบการเมืองของสังคมโมเดิร์นดั้งเดิมเน้นในเรื่องรวมศูนย์อำนาจ แต่แนวคิดของโพสต์โมเดิร์นเน้นให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม เน้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นให้มากที่สุด เพราะเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถพัฒนาความคิดขึ้นไปสู่ระดับที่สูงขึ้นได้ ยังผลให้มนุษย์มีความคิดที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ด้วยเหตุนี้กระบวนการที่ค้นของโพสต์โมเดิร์นจึงสอดคล้องกับกระบวนการที่ค้นการเมืองเชิงวัฒนธรรมมากที่สุด เพราะเมื่อชุมชนมีวัฒนธรรมที่มองประโยชน์ของคนหมู่่มาก ก็จะเป็น

พื้นฐานที่ดีของการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสามารถระดมมวลชนเข้าร่วมเป็นภาคีท้องถิ่นด้วย ทำให้การพัฒนาการเมืองก้าวหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว เหมาะสมกับการพัฒนาการเมืองไทยอย่างยิ่ง อีกทั้งยังเป็นแนวคิดที่เสนอให้ลดอำนาจรัฐ เพิ่มการกระจายอำนาจสู่ชุมชน ขยายอำนาจของประชาสังคม เพิ่มอำนาจของภาคพลเมือง เพิ่มพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางการเมืองให้คนกลุ่มน้อยหรือคนชายขอบได้มีอำนาจต่อรองมากขึ้น หลังจากถูกปิดกั้นสิทธิขั้นพื้นฐานมาอย่างยาวนาน ลักษณะเด่นเช่นนี้ช่วยพัฒนาการเมืองไทยให้เข้มแข็งตามครรลองระบอบประชาธิปไตยสากลได้ ทั้งยังเป็นหลักประกันการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนรากหญ้าให้มีบทบาทในการแสดงออกทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ เป็นความพยายามที่ดีในการก้าวข้าม “**วงจรอุบาทว์**” (cycle of vicious) ฉะนั้นปัญหาอุปสรรคใดๆ ที่จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยจะต้องได้รับการแก้ไข เพื่อให้โครงสร้างทางการเมืองและระบบการเมืองมีแนวโน้มไปสู่ทิศทางที่ถูกต้องมากที่สุด

บทสรุป

วัฒนธรรมเป็นรากเหง้าแห่งวิถีชีวิตของคนไทยอย่างแท้จริง วัฒนธรรมมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก เช่น การกิน การดำรงชีวิต การเดินทาง ก็ล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่ผูกพันกับชุมชน แต่วัฒนธรรมที่มองกิจกรรมต่างๆ เป็นการเมืองถือเป็นแนวคิดแบบใหม่ในสังคมไทย เพราะการเมืองก็มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น เมื่อนำวัฒนธรรมมาเชื่อมโยงกับการเมืองอย่างมีนัยยะสำคัญจึงกลายเป็นกระบวนการที่ที่น่าสนใจ การศึกษาการเมืองเชิงวัฒนธรรมเป็นคุณสมบัติสำคัญของการสร้างวัฒนธรรมแบบพลเมือง ถือเป็น “**ตาน้ำ**” ของการพัฒนาระบอบการเมืองตามแนวประชาธิปไตย เพราะการเมืองที่แท้จริงไม่ได้หมายถึงการเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว แต่ประชาชนจะต้องเป็น “**พลเมืองที่ตื่นตัว**”

(active citizen) ของประเทศด้วย ทุกกระบวนการปกครองก็มุ่งหวังสร้างความสุขแก่มวลมหาประชาชนด้วยกันทั้งสิ้น แต่การเลือกตั้งเป็นเสมือนขั้นตอนหนึ่งในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองเท่านั้น ด้วยเหตุนี้สังคมจึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้คุณูปการของวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาระบบการเมืองไทยให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้คน

ในสังคมอย่างต่อเนื่อง จนเกิดความคึกคักเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง แล้วท้ายที่สุดจะส่งผลให้เกิดประชาธิปไตยสากลขึ้นในสังคมไทยได้ เฉกเช่นเดียวกับวาทะอันโด่งดังของ Georges Budeau ที่ว่า “*ในที่สุดความเป็นประชาธิปไตยไม่ได้อยู่ที่สถาบัน หากแต่อยู่ในตัวของบุคคล ระบอบประชาธิปไตยไม่มี จะมีก็แต่นักประชาธิปไตยเท่านั้นเอง*”

บรรณานุกรม

ภาษาไทย:

- กฤษณา วงษาสันต์. (2552). **วิถีไทย**. กรุงเทพฯ: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- เกล็น ดี. เพจ. (2552). **รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า**. แปลจาก Non-killing Global Political Sciences. แปลโดย ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- เกษียร เตชะพีระ. (2560, มิถุนายน). การเมืองวัฒนธรรม. **มติชนสุดสัปดาห์**. 37(1924), น. 3-7.
- จิรัช วิระสัย. (2543). **สังคมวิทยาการเมือง (SO 477)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2546). **ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิดา จิตตรุทธะ. (2556). **วัฒนธรรมประมิตกับการทำให้เป็นประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2555). **สัตววิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษารัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- นรนิติ เศรษฐบุตร. (2545, มกราคม-มีนาคม). นัยยะประชาธิปไตยในวิถีการเมืองไทย. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 27(1), น. 45.
- นันทวิช นูนารถ. (2560, มกราคม-เมษายน). ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าแห่งวิถีชีวิต วัฒนธรรม เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน. **วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์**. 12(34). น. 17-26.
- บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล. (2555, กรกฎาคม-ธันวาคม). การเมืองเชิงวัฒนธรรมของรชชาติ: วิถีอาหารของแรงงานไทใหญ่. **วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา**. 31(2) น. 137-168.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). **การเมืองวัฒนธรรมไทย ว่าด้วยความทรงจำ วาทกรรม และอำนาจ**. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- ปรีดี พนมยงค์. **ประชาธิปไตยเบื้องต้นสำหรับสามัญชน**. สืบค้นเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2561, จาก www.pridiinstitute.com
- ปรีดา รอดนวล. (2560). **แนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมเชิงวิพากษ์ในบริบทการพัฒนาเพื่อการปลดปล่อย**. สืบค้นจาก http://preedar.blogspot.com/2012/11/blog-post_28.html
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2558, พฤศจิกายน). การปฏิรูปการเมืองไทยว่าด้วยการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย: เส้นทางใหม่ที่ดีกว่า. **รัฐสภาสาร**. 63 (11), น. 9-34.
- พระเดชขจร ขนติโร (ภุทิพย์) และคณะ. (2559). **ศึกษาภูมิปัญญาหมอยาพื้นบ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมอยารากไม้และหมอยาดุกริมสองฝั่งโขง หนองคาย-นครหลวงเวียงจันทน์**. หนองคาย: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ. (2560). **พุทธรัฐศาสตร์: การพัฒนาพุทธธรรมเพื่อความสมบูรณ์แห่งรัฐ**. นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์.

พระมหาอภิชาติ ธมมาภินนโท (จันลาโสม) และ อาแว มะแส. (2558). มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัยจังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 9(2), น. 128-141.

ลิขิต ธีรเวคิน. (2554). วิชาการการเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิทยากร เขียวกุล. (2552). แนวทางสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

วิศาล ศรีมหาโร. (2554). การเมืองไทยระบบหรือคน: การพัฒนาวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. สืบค้นจาก <http://kpi2.kpi.ac.th/wiki/index.php/>

สมหมาย จันทรเรือง. (2559). โรงเรียนประชาธิปไตย. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_366282

สุกิจ เจริญรัตนกุล. (2530). วิเคราะห์การเมือง: สรุปแนวคิดของสิบนักวิชาการอเมริกัน. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. ปรีนติ้งเฮ้าส์.

เสาวภา สุขประเสริฐ. (2542). มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรชุมชน กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.เมือง) จังหวัดเลย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

อัมพร อารังลักษณ์ และคณะ. (2557). รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แนวหลังสมัยใหม่นิยม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อริย์ธัช แก้วเกาะสบ้า. (2559). วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: สำนักงานวิชาการสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2538). วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สัมภาษณ์:

พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต. หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (11 สิงหาคม 2560). สัมภาษณ์.

สุกัญต์ แสงโชติ. นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (16 กันยายน 2560). สัมภาษณ์.

ภาษาอังกฤษ:

Almond, Gabriel A. and Verba, Sydney. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. USA: Sage Publications.

Krapf, Eric. (2002). *Unconventional Wisdom about Local Competition*. Dissertation Abstracts International.

Habermas, Jürgen. (1989). In Thomas Burger (Trans). **The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society**. Cambridge: MIT Press.

Sinfield, Alan. (1994). **Cultural Politics - Queer Reading**. London. Routledge.